

DÖVLƏT VƏ İQTİSADİYYAT: QLOBAL İQTİSADİ BÖHRAN VƏ MODERNİZASIYANIN DOĞURDUĞU ZƏRURƏTLƏR VƏ VƏZİFƏLƏR

V.S.Əyyubov,

*Mingəçevir Politexnik İnstitutunun prorektoru,
iqtisad elmləri doktoru*

Azərbaycan iqtisadiyyatına qlobal iqtisadi böhranın təsirinin azaldılması və ölkə iqtisadiyyatının yüksəlişinin təmin olunması iqtisad elmində şübhəsiz ki, mərkəzi problemdir. Ölkədə bazar tipli iqtisadiyyatın yaradılmasına baxmayaraq, bu aktual problemin həll edilməsi sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının işlənməsi və həyata keçirilməsində dövlətin aktiv iştirakını nəzərdə tutur. Bununla belə Azərbaycan cəmiyyətinin iqtisadi sistemində dövlətin yeri və rolu barəsində məsələnin özü bu günə qədər mübahisəli olaraq qalır. Onlarla postsosialist dövlətlərin bazar transformasiyasının bu günə kimi toplanmış təcrübəsinin öyrənilməsinə əsaslanaraq ölkənin və xarici dövlətlərin tədqiqatçıları bizim cəmiyyətin inkişafının bir neçə alternativ strategiyalarını göstərirlər.

Belə strategiyalardan biri Azərbaycanın səfərbər edilmiş iqtisadiyyata qayıdır ki, bu da hakimiyyətə "güclü əlin" gəlməsini nəzərdə tutur və o, inzibati-amirlik sistemini bərpa etməlidir. Bu cür strategiya son 15-20 ilin dağıdıcı meylinin - Azərbaycan müəssisələri tərəfindən özlərinin investisiya ehtiyatlarının (xüsusən amortizasiya fondlarının) "yeyilməsinin" qarşısını alardı. Belə siyasətin nəticəsidir ki, bir çox illər ərzində yeni istehsal fondlarının işə salınması, onların sıradan çıxmasından dəfələrlə az olmuşdur. Bu isə yaxın gələcəkdə ölkə iqtisadiyyatının baza sahələrində aşınmanın doldurulması səbəbindən avadanlığın dağılmasını qaçılmaz edir.

Bu strategiyanın həyata keçirilməsi ixracla və xeyli məhdudlaşdırılmış idxalla müəyyən edilmiş, dövlət sektoru çərçivəsində iş yerlərinin və rentabəlsiz müəssisələrin süni saxlanması ilə "havadan götürülmüş, əsassız" təsbit edilmiş qiymətlərlə keçmiş təsərrüfatçılıq sistemə qayıdır və bu halda geniş miqyaslı milliləşdirmənin hesabına (həm də təkcə təbii inhisarlar və neft sahəsi deyil) yaradılan mərkəzləşdirilmiş - planlaşdırılan iqtisadiyyatda dövlət bütün sosial-iqtisadi proseslərin inkişaf etdirilməsində yenə də həlledici rol oynayır və baş investor olardı.

Ümumiyyətlə, bu cür direktiv ssenarinin həyata keçirilməsi maksimal imkanlar prinsipinin yenidən canlanması deməkdir. Bu halda mərkəzləşdirilmiş təsir məruz qala bilən bütün iqtisadi proseslər bu və ya digər dövlət orqanları və güc strukturlarının səlahiyyətlərinin genişləndirilməsi və inzibati metodlardan istifadə yolu ilə idarə edilməlidir. Ən yaxşı halda bu ekstensiv tipli iqtisadi yüksəlişli, əmək haqqında bərabərlik, total əmtəə defisitli, qara (xəlvəti) əmtəə və valyuta bazarlı, daxili bazanın xarici rəqabətdən ciddi proteksionist tədbirlərlə bağlı və bazar dəyişikliklərindən "müvəqqəti" imtinalı iqtisadiyyat olardı. Lakin belə bir sistemin həyata keçirilməsində ölkədə vətəndaş müharibəsinin baş verməsi riski, xalqın fəvqəladə səyləri ilə superdövlətin qurulması deyil, növbəti içi boş müqavvənin yaradılması təhlükəsi mövcuddur.

Səfərbər edilmiş iqtisadiyyat variantına alternativ müasir transformasiyanın çətinliklərinin aradan qaldırılması strategiyasıdır ki, bu da aşkar ziyanla işləyən istehsalların ləğv edilməsi və hakimiyyətin gücünün xüsusi və dövlət sektorlarının iqtisadiyyatının qarşılıqlı əlaqəli inkişafının təmin edilməsinə cəmləşdirilməsi, yeni yüksək səmərəli iş yerlərinin yaradılması, iqtisadiyyatın yenidən qurulmasının aparılması vasitəsilə həyata keçirilir. Bu cür qarışıq iqtisadi sistemdə təsərrüfat əlaqələrinin aparıcı tənzimləyicisi bazar olur, daha çox iqtisadi metodlara əsaslanan dövlət tənzimlənməsi isə köməkçi rol oynayır.

Bazar tipli iqtisadi sistemin yaradılması vasitəsilə keçid dövrünün çətinliklərinin aradan qaldırılmasının tərəfdarlarını iki qrupa bölmək olar. Birinci qrup - radikal liberalizm variantını müdafiə edən neokonservativ istiqamətli iqtisadçılardır ki, onlar bazar mexanizmlərinin və xüsusi təşəbbüslərin təsir gücünə bu gün də inanmaqda davam edirlər. Onlar güman edirlər ki, postsosialist ölkələrində formalaşan azad, müstəqil bazanın məhz daxili qüvvələri onu davamlı yüksəliş yoluna çıxarmaq iqtidarına malikdirlər. Bu alimlər və liberal siyasi dairələr transformasiya tənəzzülünün tamamilə aradan qaldırılması yolları kimi ölkə iqtisadiyyatının xarici aləmə (Ümumdünya Ticarət Təşkilatına (ÜTT) üzv olmaq da daxil olmaqla) hər cürə açılışını, bütün səmərəsiz müəssisələrin qeyd-şərtsiz müflisliyini (onların ağır maliyyə səbəblərindən asılı olmayaraq), bazar iqtisadiyyatının təməli kimi xüsusi sektorun inkişafının sürətləndirilməsini, sərt məhdudlaşdırıcı monetar və fiskal siyasət vasitələri ilə makroiqtisadi sabitliyə nail olunmasını və nəhayət, bazar mexanizmlərinin normal fəaliyyətini təmin edən institutların sıraya düzülüşünü nəzərdən keçirirlər. İqtisadiyyatın liberallaşdırılmasının ideoloqları əmindirlər ki, təsərrüfat həyatının əksər sahələrində dövlət orqanlarının fəaliyyəti xüsusi şirkətlərin təşəbbüslərinə nisbətən müqayisə edilməz dərəcədə az səmərəlidir. Buna görə xalq təsərrüfatı səmərəliliyinin yüksəldilməsi yalnız dövlətin, xüsusi mülkiyyətçinin onu əvəz etmə qabiliyyətinə malik olduğu bütün sahələrdən çıxıb getdiyi halda mümkündür ki, bu zaman kiçik və ucuz vergi verən olmaqla ümumdaxili məhsulun bölüşdürülməsində onun payı əsaslı şəkildə aşağı düşəcəkdir.

Bununla yanaşı alimlər - neoklassik məktəbə mənsub olanlar da, məsələn, monetarist nəzəriyyəyə əsaslananlar da - etiraf edirlər ki, bəzi mühüm təsərrüfat funksiyaları (ilk növbədə, iqtisadiyyatın pul-kredit tənzimlənməsi) icra hakimiyyətindən asılı olmayan mərkəzi bankın şəxsində müstəsna olaraq dövlətin səlahiyyətində olmalıdır. Bu zaman dövlət inflyasiyanın sərt şəkildə yatırılması, o cümlədən "müvəqqəti olaraq" istehsalın tənəzzülünün dərinləşməsi və əhalinin məşğulluğunun ixtisarı bahasına olsa da, strategiyasını aparmalıdır. Nəzərdə tutulur ki, vergini kəskin surətdə azaltmaq istiqamətini götürmək və bununla da kəsisiz büdcəyə, xarici borcun ödənişinin sürətləndirilməsinə və yeni irimiqyaslı borclara yol verilməməsinə nail olmaq lazımdır. Bu bazar dəyişiklikləri variantının həyata keçirilməsi nəticəsində radikal liberalların rəyinə görə ölkə özünün əksər vətəndaşları üçün qəbul ediləsi həyat standartlı, orta inkişafı demokratik ölkə olmalıdır. Lakin, belə yol xeyli dərəcədə riskli olub, ölkənin milli təhlükəsizliyinə qorxu ilə bağlıdır. İqtisadiyyatın həddən artıq açıq olması, dövlətin zəifliyi və bazar infrastrukturunun bir çox sahələrinin olmaması, onların qısa müddət ərzində formalaşmasının problem olması ölkənin müəssisələrinin tənəzzülünün güclü axınına səbəb ola bilər. İşsizliyin artması, həmçinin qiymətqoyma sahəsində müstəqilliyini hiss edən təbii inhisarların tariflərinin yüksəlməsi iqtisadi tənəzzülün yeni dalğasını yaratmaq qabiliyyətinə malikdir və ümummilli siyasi böhran törədə bilər.

İkinci qrupu iqtisadçılar-dövlətçilər təşkil edir. Onlar postsosialist ölkələrində sürətləndirilmiş iqtisadi yüksəliş prioritetini müdafiə edirlər və etiraf edirlər ki, direktiv mərkəzləşdirilmiş idarəetmə mexanizmlərinin tam sistem kimi dirçəlməsi mümkün (və arzu olunan) deyildir. Ölkə iqtisadiyyatının baş ehtiyatını ölkənin təsərrüfat həyatında dövlətin təkə əslahatçı kimi deyil, həm də fəaliyyətdə olan sahibkar və investor kimi aktiv iştirakı ilə iqtisadiyyatın idarə olunmasının bərpa olunmasını hesab edirlər. Yalnız ağıllı və aktiv dövlət siyasəti, dirijorluq modeli tərəfdarlarının fikrincə, ümumdaxili məhsulun (ÜDM) böhrana qədərki həcmində tezliklə bərpa edilməsinə və buna paralel olaraq daha mükəmməl bazar iqtisadiyyatının formalaşmasına kömək etməyə qadirdir.

Keçən əsrin 90-cı illərindən cəmiyyətin şüurunda belə bir fikir möhkəmlənmişdi ki, yüksək dərəcədə dövlətləşdirilmiş iqtisadiyyat prinsipinə iqtisadiyyatın gələcək yüksəlişinə, istehsalın səmərəliliyinin artırılmasına, elmi-texniki tərəqqinin (ETT) nailiyyətlərinin mənimsənilməsinə və s. təminat verməyə qadir deyildir. İqtisadi yüksəlişin yeni keyfiyyətinin təmin edilməsi məsələsinin həlli özünütənzimləmənin bazar mexanizminin işə salınmasını tələb edirdi. Cəmiyyətin geniş təbəqələrini bazar eyforiyası bürümüşdü ki, bunlar da müasir iqtisadiyyatın fəaliyyətinin real mexanizmləri ilə kifayət qədər tanış deyildi və buna görə də siyasi arenaya radikal dəyişikliklərin tərəfdarları çıxmışdı [3].

Lakin, yaranmış vəziyyətin ziddiyyətli xarakteri bundan ibarət idi ki, bazar iqtisadiyyatına keçidin özü, onun sonralar kortəbii fəaliyyət göstərən mexanizmlərinin işə salınması yalnız şüurlu surətdə, həm də dövlətin aktiv iştirakı ilə həyata keçirilə bilər. Ölkənin 90-cı illərdə fəaliyyət göstərən iqtisadiyyatının neqativ nəticələri hə min dövrdə iqtisadiyyat elmində hökm sürən belə bir liberal uydurmanı ifşa etdi ki, guya dövlətin deformasiyaedici təsirindən azad olunmuş bazar əhalinin rifahının yüksəlişini və digər makroiqtisadi məqsədlərə nail olmanı təmin edəcəkdir. Həqiqətdə isə keçid dövründə iki bir-birinə zidd meyillər paralel olaraq həyata keçirilir. Bir tərəfdən, sosial-iqtisadi proseslərin dövlət tənzimlənməsi hər şeyi əhatə edən xarakterini itirir, təsərrüfat həyatına hökumət müdaxiləsinin miqyası ciddi şəkildə azalır. Digər tərəfdən, iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin forma və metodlarının köklü dəyişiklikləri baş verir ki, bu da onun səmərəliliyinin yüksəldilməsinə yönəlmişdir. Birinci meyl iqtisadiyyatın liberallaşdırılması, özəlləşdirilməsi, ilə bağlıdır və hakimiyyətin məcburetmə imkanlarının məhdudlaşdırılması, onların nəzarət etdikləri ehtiyatların həcmində yığıclaşdırılması ilə müşayiət olunur. İkinci meyl isə dövlətin özünün dəyişməsi, transformasiyası - onun bazar münasibətlərinin müstəqil obyektinə çevrilməsi ilə bağlıdır ki, o da keçidin ilkin mərhələlərində hələlik inkişaf etməmiş bazarın funksiyalarının bir hissəsini öz üzərinə götürməlidir.

Dövlətin milli iqtisadiyyatın tənzimlənməsinin subyekt kimi təşəkkülünün əvvəlki islahatların sosial nailiyyətlərinin üstündən xətt çəkməməsi və əbəs yerə cəmiyyətin bazar dəyişiklikləri qurbanlarının olmaması üçün dövlət idarələrinin postböhran dövrünün müasir reallıqlarında həll etməli olduqları məsələləri araşdırmaq, öyrənmək çox vacibdir. Bu qeydlərlə əlaqədar Azərbaycanın milli maraqlarını qızğın müdafiə etməzdən öncə, həmin maraqların nədən ibarət olduğunu aydın surətdə başa düşmək lazımdır.

Dövlətin iqtisadiyyat müdaxiləsinin səviyyəsi barəsində məsələ nəzərdən keçirilərkən intuitiv fərziyyələri və ideoloji stereotipləri (şablonları) deyil, dövlətin təsərrüfat həyatına müdaxiləsinin intensivliyini müəyyən edən faktorların elmi təhlilinin nəticələrini rəhbər tutmaq lazımdır. Onlara, xüsusilə, aşağıdakılar daxildir:

- ölkədə formalaşan iqtisadi sistemin modeli;
- hökumətin apardığı iqtisadi siyasətin əsasında qoyduğu dövlət tənzimlənməsi konsepsiyası;
- hazırda milli iqtisadiyyatda formalaşan konyunkturun vəziyyəti (transformasiya tənəzzülünün artıq aradan götürülməsi, istehsalın böhrana qədərki həcmə nail olunması və ya milli məhsulun azalmaqda davam etməsi);
- hakim partiyanın tipi, prioritet kimi onun irəli sürdüyü makroiqtisadi məqsədlər, həmçinin hakimiyyət uğrunda mübarizənin fazası (seçkiqabağı mübarizə genişlənməyə və ya elə bir an yetişmişdir ki, qələbə çalmış partiya qoyulmuş məqsədləri həyata keçirməyə qadir olduğunu sübut etməlidir);
- hökumətin apardığı iqtisadi siyasətin müstəqillik dərəcəsi, bu isə həlledici dərəcədə ölkənin xarici aləmə borcunun miqdarı və onun dinamikası ilə bağlıdır.

Bəlli bir fikirdir ki, planlı təsərrüfatdan bazar iqtisadiyyatına keçid avtomatik baş vermir. Postsosialist

iqtisadiyyatında səmərəli fəaliyyət göstərən bazar mexanizmi aldadıcı monetarizmin xülyalarının əksinə olaraq kortəbii surətdə yaranır, dövlətin aktiv iştirakı ilə yaranır. "Öz-özünə feodalizmdən "ilkın yığımdan" yalnız kapitalizm meydana gəlir, mafioz kapitalizm isə sosializmdən yaranır. Bu qanunauyğunluq praktikada hər yerdə, hətta nisbətən firavan Şərqi Avropada da isbat edilmişdir" [4].

Müasir Azərbaycan iqtisadiyyatında dövlətin funksiyalarını şərti olaraq iki qrupa bölmək olar. Birinci qrupa bazar münasibətlərinin fəaliyyət şərtlərinin formalaşması üzrə funksiyalar daxildir (məsələn, xalq təsərrüfatı fəaliyyətinin hüquqi bazasının təmin edilməsi, bazar mühitində əsas aparıcı günə kimi rəqabətin müdafiə edilməsi). İkinci qrupa isə öz bazar tənzimləyicilərinin fəaliyyətinə əlavə və düzəlişlər üzrə funksiyalar daxildir (gəlirin yenidən bölüşdürülməsi, ehtiyatların yerləşdirilməsinin düzəlişi, makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsi, iqtisadi yüksəlişin stimullaşdırılması və s.). Bu funksiyalar bu və ya digər dərəcədə həm keçid, həm də inkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatı üçün xarakterikdir. Lakin bazar münasibətlərinə keçid mərhələsində onların hər birinin həyata keçirilməsi bir sıra xüsusiyyətlərlə xarakterizə edilir. Məsələn, əgər formalaşmış bazar təsərrüfatında iqtisadiyyatın fəaliyyətinin hüquqi bazasının təmin olunması əsasən qüvvədə olan qanunvericiliyin tətbiqinə nəzarət və onda müəyyən düzəlişlər etmək yolu ilə yerinə yetirilirsə, keçid mərhələsində isə təsərrüfatçılığın hüquqi bazasını yenidən yaratmaq lazım gəlir: mülkiyyət hüququnu dəqiq müəyyən etməli və müqavilələrin yerinə yetirilməsinə təminat, bazar təsərrüfatının infrastrukturunun formalaşması prosesini reqlamentləşdirmək (kommersiya bankları, birjalar, investisiya fondları və s.), inhisarçıların fəaliyyətinin hüquq sahəsini müəyyən çərçivəyə salmaq və s. Dövlətin ciddi nəzarəti altında mülkiyyət münasibətlərinin qarışıq, çoxukladlı iqtisadiyyata mənsub yeni sisteminin formalaşması aparılmalıdır. Kiçik sahibkarlığın, o cümlədən fermer təsərrüfatının yaranması da, həmçinin dövlət dəstəyi və tənzimlənməsi olmadan mümkün deyildir. Dövlət dəstəyinin və tənzimlənməsinin müxtəlif vasitələrinin işə salınmasına maliyyə-sənaye qruplarının da ehtiyacı vardır ki, bunlar da müasir bazar iqtisadiyyatının bütün dünyada dayaqlarıdır.

Yeni, dəyişilmiş şəraitə adekvat vergi, gömrük qanunvericiliyi, istehlakçıların hüquqlarının qorunması və sosial müdafiə üzrə qanunlar sistemi lazımdır. Bundan əlavə, keçid mərhələsinin dövlət mülkiyyətinin kütləvi özəlləşdirilməsi kimi spesifik prosesinin hüquqi təminatı tələb olunur. Ümumiyyətlə məlumdur ki, təsərrüfatçılığın hüquqi əsasları nisbətən stabil olmalıdır. Bu sahədə daim şok dəyişmələri iqtisadiyyata destabilləşdirici təsir göstərir ki, bu da şirkətləri və ev təsərrüfatlarını bazarda özünün hər hansı davranış strategiyasını işləyib hazırlamaq qabiliyyətindən məhrum edir.

Məlumdur ki, xarici səmərə ilə müşayiət olunan məhsulların istehsalından və ya ictimai nemətdən söhbət getdiyi halda bazar mexanizmləri ehtiyatların səmərəli istifadə edilməsinə təminat vermir. Belə şəraitdə istənilən dövlət keçid dövründə realizə edilməsi çox çətin olan ehtiyatların yerləşdirilməsinə düzəlişlər funksiyasını öz üzərinə götürməyə borcludur. Məsələ bundadır ki, əksər postsosialist dövlətlər üçün inzibati-amirlik sistemindən onlara miras qalmış kəskin ekoloji problemlər xarakterikdir.

Onları həll etmək üçün zərərli tullantılara kəskin məhdudiyətlər qoymaq, ekoloji təhlükəli texnologiyalardan istifadə edən istehsalçılara vergiləri xeyli artırmaq lazımdır və s. Ancaq transformasiya tənəzzül şəraitində müəssisələrin böyük əksəriyyəti texnoloji və maliyyə cəhətdən xarici mənfəətli səmərəli məhsul istehsal etməyə hazır deyildir. Buna görə də ciddi normativlər, sanksiyalar və əlavə vergilər qoymaq yolu ilə dövlətin ekoloji halmı sürətli dəyişmək tədbirləri daha dərin transformasiya tənəzzülə gətirib çıxara bilər. Bizim ölkə üçün bu aktual problemi zərərli istehsalatı tədricən (bir neçə illər ərzində) neytrallaşdırmaq yolu ilə, həm də ekoloji normativlərin dəyişməyini qabaqcadan bildirməklə həll etmək olar. Problemə bu cür yanaşma müəssisələrə yeniləşdirilmiş ekoloji normativlərə uyğunlaşmağa imkan verir və həm də bu zaman istehsal həcmi kəskin surətdə azaltmağa ehtiyac olmaz.

İctimai nemətlərə gəldikdə isə ölkəmizdə böhrana qədərki istehsal həcmi bərpa olunması çoxlu infrastruktur sahələrini maliyyələşdirmədən sadəcə olaraq mümkün deyildir ki, bura regionların informasiya sistemləri, müasir nəqliyyat, qabaqlayıcı inkişaf etmiş mehmanxana təsərrüfatı, kredit müəssisələri ilə təchizatı, bir sözlə dövlət və xüsusi strukturların qarşılıqlı asılı sıx əlaqələrinə əsaslanan iqtisadi fəaliyyət sahələri daxildir.

Keçid iqtisadiyyatında ictimai və kvaziictimai nemətlərin istehsalında ehtiyatların yenidən bölüşdürülməsi prosesinin tənzimlənməsi çox vaxt yüksək inflyasiya səbəbindən çətinləşir. Məlumdur ki, inflyasiya vergisindən böyük itkilərə müəyyən edilmiş (təsbit edilmiş) nominal gəlirli şəxslər, ilk növbədə, büdcə sahələrinin işçiləri məruz qalırlar. Belə şəraitdə yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin daha yüksək və sabit gəlir gətirən xüsusi istehsal sahələrinə axını başlayır. Bu axının qarşısını almaq və kadr potensialını cəmiyyətin inkişafı üçün lazım olan sahələrdə saxlamaq üçün ehtiyatların yerləşdirilməsi siyasətinin zəruri komponenti büdcə təşkilatları işçilərinin gəlirlərinin inflyasiyadan müdafiəsi sistemi olmalıdır.

Keçid iqtisadiyyatında inflyasiyanın və işsizliyin səviyyəsi nə qədər yüksək olarsa, büdcə-vergi və kredit-pul siyasəti vasitələri ilə həyata keçirilən dövlət tənzimlənməsinin sabitləşdirici funksiyası bir o qədər əhəmiyyətli olar. Özü də bazar iqtisadiyyatına doğru inkişafın ilkin mərhələsində dövlətin əsas vəzifəsi adətən kifayət dərəcədə sərt makroiqtisadi siyasət aparmaq, dağıdıcı miqyasda inflyasiyaya yol verməməkdir. Görkəmli iqtisadçı alim Y.Yasin qeyd edir ki, "Kifayət dərəcədə sərt" nə deməkdir ətrafında mübahisə etmək olar, lakin pul sferasına, mübadilədəki pulun miqdarına dövlət öz nəzarətini həyata keçirməlidir fikri ilə hesab edirəm ki, nə liberal iqtisadçılar, nə də dövlətçi iqtisadçılar mübahisə etməzlər" [8]. Lakin bazar transformasiyasının daha sonrakı

mərhələlərində dezinflasiya dərəcəsinə müvafiq olaraq antiböhran və daha sonra iqtisadi yüksəlişin stimullaşdırılması funksiyaları daha böyük aktualıq kəsb edir. Bu zaman dövlətdə fundamental elm və təhsilin maliyyələşdirilməsini artırmaq, verginin ağırlığını azaltmaq, şirkətlərin investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması vasitəsi kimi iqtisadi siyasətdən aktiv istifadə etmək üzrə imkanlar yaranır.

Göründüyü kimi, keçid iqtisadiyyatında dövlət islahatların təşəbbüsçüsü, onların istiqaməti və həyata keçirilməsi mexanizminə görə məsul subyekt rolunda olur. Ancaq bununla belə həddindən artıq funksiyalarla onsuz da zəiflənmiş dövlətin çox yüklənməsindən hər halda ehtiyat etmək lazımdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, tənzimləmə vasitələri (ehtiyatları) hakimiyyətin eyni vaxtda qoyduğu makroiqtisadi məqsədlərin sayından çox olmalıdır [8].

Postsosialist dövlətlərin bazar transformasiyasının müxtəlif mərhələlərində də dövlətin rolunu birmənalı şərh etmək olmaz.

Milli təsərrüfatın iqtisadiyyatın hər tərəfli liberallaşdırılması şəraitinə uyğunlaşdırılmasının həyata keçirildiyi və şaquli təsərrüfat əlaqələrinin qırıldığı, islahatların ilkin, liberallaşdırma mərhələsində sosial-iqtisadi dinamikada dönüşün yaranmasını təmin etmək üçün dövlətin iqtisadiyyatdan və sosial sahədən müvəqqəti getməsinə haqq qazandırmaq olar ki, bu da şok terapiyasının metodlarından istifadə olunmasına imkan verir. Lakin bir müddətdən sonra - baza sahələrində transformasiya tənəzzülünün miqyası artdıqca, əsas kapitala investisiyalar və inflasiya nəticəsində əhalinin gəlirləri azaldıqca, hökumət və mərkəzi bank başlanmış böhranın miqyasının minimallaşdırılması, iqtisadiyyatda modernləşdirmənin və dərin struktur yenidən qurmaların həyata keçirilməsi üçün bütün gücünü sərf etməlidir (məüyyən sərhədlərdə, bazar istiqamətindəki dəyişiklikləri pozmadan). Çünki bazar qüvvələri heç də həmişə lazım olan struktur irəliləyişlərini təmin etmək iqtidarında olmur. Həm də nəzərə almaq lazımdır ki, böhrantərədici amillərin kombinasiyası nə qədər geniş olarsa, milli iqtisadiyyat bazar dəyişiklikləri yoluna nə qədər böyük gecikməklə çıxarsa, dövlətin müdaxiləsi bir o qədər miqyaslı ola bilər.

Postsosialist dövlətlərdən Sloveniya, Polşa, Macarıstan, Slovakiya, MDB ölkələrindən isə bir neçəsi, o cümlədən Azərbaycan Respublikası keçid iqtisadiyyatında dövlətin rolu məsələsinin həllində müəyyən nailiyyətlərə nail olmuşlar. Onlar ilk olaraq ÜDM-in böhranından (90-cı illər) əvvəlki həcmi bərpa etmiş və ya ona yaxınlaşmışlar. Bu, ilk növbədə, onunla izah olunur ki, liberal islahatların başlanmasından sonra çox tez vaxtda onların hökumətləri müxtəlif ölkələrin iqtisadi inkişafın milli modellərinin eksperiment xarakterli tətbiqinin əleyhinə qətiyyətli mübarizə aparıb, qəti şəkildə davam etməkdə olan transformasiya proseslərinə dövlət nəzarəti yolunu seçiblər.

Ədəbiyyat.

1. Кулиев Г.А. Регулируемая рыночная экономика. Баку. 2000
2. Государственная экономическая политика: опыт перехода к рынку (отв. ред. А.В.Сидорович). М., Дело, 1998
3. Капканщиков С.Г. Государственное регулирование экономики. М.. КНОРУС, 2009
4. Меньшиков С. Взгляд на реформы и регулирование экономики. (Вопросы экономики, 1997, №6, с.23).
5. Нуриев Р. Экономика развития: модели становления рыночной экономики. М., ИНФРА - М, 2001
6. Самуэльсон П., Нордхаус В. Экономика. М, 2000
7. Экономическая теория (под ред. А.Г. Грязновой и В.М. Соколинского). М. КНОРУС. 2007
8. Ясин Е.Г. Функции государства в рыночной экономике (Вопросы экономики, 1997, №6, с.15)

Резюме

В.С. Эюбов

Государство и экономика: неизбежность факторов и задач, порождаемых глобальным экономическим кризисом и модернизацией

Данная статья посвящена рассмотрению актуальной проблемы роли государства в переходной Азербайджанской экономике. Рассматриваются также вопросы этой проблемы, как альтернативные страта и и развития нашего общества, различия между либералами и государственниками в вопросе о степени участия государства в преодолении трудностей переходного периода, степень управляемости процесса трансформации централизованно планируемой экономики в экономику рыночную, способы скорейшего прохождения обществом точки невозврата к прежней экономической системе, последствия отказа государства от регулирования социально-экономических процессов в переходный период и др.

Summary

V.S.Ayyubov

State and economy: necessities and duties provoked global economical crisis and modernization

Articles have been devoted to the looking through the urgent problem the role of the state in the economy in the important stage. The following problems of this urgent problems are looked through; alternative strategies of the development of our society, differences of views among liberals and state men on the degree of participation of the state in the problem of overcoming the difficulties of transitional period; degree of the managing of the transformation processes from the centralized planned economy to the market economy; methods rather passing of society point of not returning back to former economical system, the results of the refusing of the state from the regulation of the socio-economic processes in the transitional period and etc.